

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Feministické hnutí v moderním judaismu

Natálie Kalinová

Plzeň 2024

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Kulturní studia Blízkého východu

Bakalářská práce

Feministické hnutí v moderním judaismu

Natálie Kalinová

Vedoucí práce:

Mgr. Věra Tydlitátová, Th.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2024

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2024

.....

Obsah

1. Úvod	1
2. Základní pojmy	3
3. Literatura a její vlivy	5
4. Genderové rozdíly v rodinném a pracovním životě	8
5. Začlenění žen v náboženství	12
6. Feministické organizace a hnutí	15
6.1. Blu Greenberg	19
6.2. Nehama Leibowitz	22
7. Závěr	24
8. Seznam zdrojů	28
9. Resumé	31

1. Úvod

Když jsem si vybírala mezi tématy bakalářské práce, věděla jsem, že zvolím motiv, který bude mému srdci blízký. Můj obrovský dík patří všem ženám, které mě doprovázely na mé cestě a pomohly mi pochopit, co znamená být feministkou. Od těch, které mi ukázaly směr svým příkladem, až po ty, které mě podporovaly a poskytovaly mi inspiraci. Každá z nich měla v mém životě zásadní roli. Díky nim jsem pochopila, že feminismus není jen teoretický koncept, ale životní postoje a hodnoty, které změnily a stále mění svět kolem nás v lepší. Naučily mě, že tato problematika není jen o boji za práva žen, ale za práva všech lidí bez ohledu na pohlaví, rasu, sexuální orientaci či identitu. Jedná se o otázku solidarity, vzájemné podpory a respektu. Jejich příběhy, zkušenosti a hlasy mě naučily naslouchat a bojovat proti strukturální nerovnosti a diskriminaci. Lekce, které mi předaly a jejich nezlomná oddanost v boji za rovnost mi budou vždy sloužit jako průvodní hvězdy na mé vlastní cestě.

Mým záměrem zde není pouze opěvovat mé osobní hrdinky, ale samozřejmě hlavně ty, které ovlivnily celé komunity. Tato práce je konkrétně zaměřena na feministická hnutí v judaismu. Ta představují dynamickou sílu, která transformuje tradiční náboženské paradigma židovské komunity. V průběhu historie byla role ženy v judaismu často marginalizována a byla předmětem patriarchálních tradic a interpretací. Nicméně, s nástupem modernity se začala formovat hnutí a myšlenkové proudy, které se snažily překonat tato omezení a bojovat za rovnoprávnost a uznání ženského hlasu v náboženském kontextu. Tato úsilí zahrnují širokou škálu aktivit od reinterpretace biblických textů a liturgických praxí až po aktivní účast žen ve vzdělávání a duchovním vedení. Klíčové postavy a organizace stály v čele těchto snah, aby posílily pozici žen v rámci judaismu a přinesly změny do tradičních struktur.

Ve druhé kapitole představuji základní pojmy, kterými je feminismus a judaismus. Tato kapitola je pouze seznamovací a čtenářům, kteří se v těchto oborech orientují, nejspíš nesdělím nic nového. Představením těchto termínů se snažím poskytnout i neznalým čtenářům pevné základy v tématech, které

jsou stavebními kameny mé práce, a které budou v mé práci neustále používány. Jsou zde vypsány jednoduché definice těchto slov, což čtenářům pomůže chápat další koncepty diskutované v textu. Nyní bych ráda podotkla, že používám definice, které sama považuji za odpovídající mému vnímání, jelikož definic může být i několik v závislosti na autorovy zdroje.

Ve třetí kapitole se dále zabývám analýzou židovských literárních zdrojů, ve kterých se objevují výrazné ženské postavy. Cílem této části je prozkoumat různé aspekty těchto postav a přinést porozumění jejich významu v kontextu feministických diskuzí. Zabývám se zde jejich vyobrazením, funkcí a dopadem na čtenáře a společnost jako celek.

Další částí mé práce je náhled do genderových rozdílů v rodinných a pracovních aspektech života, od svateb až po službu v armádě. Nejdříve se podívám na to, jak byly nastaveny role v tradičních židovských rodinách. Dále na to, co přináší svazek manželský do života ženy a muže. Následně se zaobírám rozvodem, jeho následky a tím, jaké má dopady na muže a ženy v židovské komunitě. Dalším bodem je analýza ženské role v armádě a analýza ženských pracovních míst. Cílem této kapitoly je průzkum toho, jak se genderové role projevují v různých oblastech židovské kultury.

Pátá kapitola se zaměřuje na otázku začlenění žen do náboženských služeb. Zabývá se tím, jak a v jaké míře jsou ženy aktivními účastnicemi náboženských aktivit. Začínám omezeními, které ovlivňují ženu v náboženském vzdělání a dodržování důležitých židovských aktivit a končím představením jedné výjimečné ženy, které se podařilo i přes tato omezení prosadit v náboženské praxi v době, kdy se to zdálo nemožné.

V poslední kapitole se věnuji významným feministickým hnutím a organizacím, které hrály zásadní roli v prosazování a rozvoji feministických myšlenek v rámci judaismu. Moje zkoumání uvede jejich zakladatele, historii a cíle. Popíšu konkrétní případy jejich aktivismu a úspěchů na poli zrovnoprávnění pohlaví. Nakonec nastiňuji současnou situaci feministických hnutí, včetně jejich vlivů a výzev, kterým čelí v dnešní době. Tuto kapitolu uzavírají biografie dvou významných učenkyň v tomto oboru.

V závěru mé práce rekapituluji podstatné poznatky, které jsem v průběhu psaní načerpala. Vyvodím z nich mé osobní dojmy a odpovím na následující výzkumné otázky. Je judaismus ryze patriarchálním náboženstvím? Je znatelný pokrok v moderní době? Mají feministická hnutí v judaismu své místo a nepatří pouze mezi trendy moderní doby? Co feministkám v judaismu nejvíce vadí?

2. Základní pojmy

Slovo feminismus vyvolává po celou dobu své existence velmi rozporuplné pocity. Samotné slovo ovšem není často používáno správně. Jednat se má přesněji řečeno o takzvané *feminismy*. Forma feminismu není totiž konzistentní. Existuje několik typů feminismů. Mezi ně můžeme zařadit například anarchofeminismus a protikladný liberální feminismus. Společným znakem všech feminismů je vnímání nižšího společenského postavení žen oproti mužům. V chápání hlavních otázek a jejich teoretickém i praktickém řešení se ale tyto feminismy liší. Liberální feministé a feministky vidí hlavní problém v nepoměru sil mužů a žen v politických a ekonomických organizacích, zatímco anarchofeministé/-ky se snaží o vymazání veškerých hierarchických pravidel.¹ Za sebe si tedy myslím, že pojmu feminismy odpovídá výraz feministická hnutí. Základní rozdíl mezi těmito termíny je podle mého názoru ten, že *“feminismus”* je širší ideologický pojem, zatímco *“feministická hnutí”* nebo jinak také *“feminismy”*, jsou konkrétní aktivity a organizace zaměřené na dosažení feministických cílů.

Obecně se tedy dá říci, že feminismy se zabývají celou škálou témat ohledně role a postavení žen ve společnosti, včetně jejich emancipace, nerovného zacházení s nimi, sexismem a misogynií. Nejedná o extremistická hnutí, i když je o nich tak často mylně smýšleno. Rozmanitá jsou jak samotná hnutí, tak i teorie, ideje a filosofické proudy, které v průběhu času vnesli feministky a feministé do společnosti. Pluralita a diverzita je zde evidentní. Jejich historie sahá až do konce 18. století, kdy se začaly formovat první požadavky na rovnoprávnost. Od té doby prošly feminismy třemi vlnami,

¹ SOKAČOVÁ, Linda. *Stručná historie feminismu* [online]. 1 [cit. 2024-04-09].

z nichž každá měla jiné priority a východiska. První vlna je datována od vydání Deklarace práva ženy a občanky od Olympe de Gauges, která během Francouzské revoluce požadovala rovnoprávnost mužů i žen. Druhou vlnu odstartovala Simone de Beauvoir v 60. letech 20. století se svou knihou *Druhé pohlaví*, kde bádá po příčinách nerovného jednání. Třetí vlna se poté vyvíjí od začátku 90. let 20. století, kdy se autorky jako Bell Hooks a Judith Butler snaží zcela nově vymezit pohlaví a sexualitu.²

A jaká je tedy vazba mezi feminismem a náboženstvím? Judaismus, jinak řečeno židovství nebo židovská víra, je jedno z vůbec nejstarších náboženství. Jeho počátky sahají do 2. tisíciletí př. n. l. a patří zároveň mezi tři nejrozšířenější monoteistická náboženství. Jeho základy spočívají tedy ve víře v jediného Boha a v podstatném propojení s hebrejskou biblí, známou také jako *Tanach*. I přes svou vnitřní rozmanitost zůstává judaismus pevně spojen s posvátnými texty, zejména s *Tórou*, která je považována za nejvýznamnější zdroj židovské náboženské identity a označuje první část *Tanachu*. Judaismus neboli židovství staví na přesvědčení, že lid Izraele byl Bohem vyvolený a uzavřel s ním smlouvu, na jejímž základě dostal boží zaslíbení a zároveň se zavázal dodržovat boží zákon. Identita židovského lidu je tedy silně spojena s příslušností k etnickému a náboženskému společenství, což má ovšem za následek udržení určité etnické uzavřenosti.³

Stejně jako ve většině starověkých společností a náboženství, i zde se sice jedná v jádru o patriarchální kulturu, avšak je nutné zmínit, že judaismus je v tomto směru velmi specifický a neodpovídá obvyklé představě patriarchální společnosti. Prastarý judaismus je spojen s hebrejskými kmeny a příběhy patriarchů, jako je Abrahám, Izák a Jákob. Oproti jiným systémům však judaismus není zcela povýšenecký vůči ženám. Jak moc je toto náboženství směrodatné pro pozici žen je často skloňovaná otázka pro historiky a feministky již po dlouhou dobu. Ne, že by měli historici a feministky stejné cíle, ale základ výzkumu je u obou skupin stejný. Musejí se ponořit do hlubin starých

² KADLECOVÁ, Markéta. *Feminismus* [online]. 1 [cit. 2024-04-10]. Dostupné z: <https://padesatprocent.cz/cz/marketa-kadlecova-feminismus>

³ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Leda, 2021, s. 30. ISBN 9788073357634.

hebrejských textů a vykládat je. Smůlou pro historiky je, že biblické texty se často zabývají spíše tím, co by mělo být než tím, co je. Naopak feministky z podstaty textů mohou vytěžit daleko více. Narozdíl od historiků, kteří hledají fakta o tom, co se stalo, jejich cílem je objevit právní a náboženský precedent k roli žen v moderní židovské společnosti.⁴

3. Literatura a její vlivy

Jak již bylo zmíněno, abychom mohli lépe nahlédnout do tématu této práce, je příhodné, abychom si uvedli trochu toho literárního pozadí, překročili hranice dalších vědních oborů a zabrouzdali i do spirituality. Od počátku časů hrály ženy v judaismu důležitou roli, i když přístup k nim a jejich účast v náboženském a společenském životě se vyvíjely v průběhu času různými směry.

Ve smyslu duchovního světa je nemožné v izraelské literatuře nalézt bohyně, ženské nebeské bytosti či ženské démonické bytosti. Jedinou dosud známou femininní postavou v židovské mytologii je původem sumerská pověst o Lilith, která ale nepatří ani do izraelských, ani do biblických textů. Co ale nalezneme jsou důkazy o významném podílení se žen na tvorbě válečných zpěvů, kterými opěvovaly Hospodina a vítaly bojovníky a své mužské příbuzné vracející se z bitev. Samotný Hospodin, byť máme z pohledu naší kultury tendenci ho vnímat jako maskulinního, byl ve starověké Izraeli brán za oboupohlavní bytost, přičemž právě ono spojení dvou rozdílných polovin tvoří hlavní podstatu boží dokonalosti. Stejnou dokonalost se lidé snaží napodobovat vztahem dvou lidí – muže a ženy. Za prvního muže a ženu židovství uznává Adama a Evu. Muž byl sice stvořen jako první, židovská víra ale tomuto faktu nepřikládá nijak velký význam. Pokud přijmeme teorii, že Bůh postupoval od nejméně dokonalých bytostí po ty dokonalejší, můžeme pohlížet na fakt, že žena tento řetězec ukončuje, vlastně pozitivně. Tím, že je stvořena žena ze stejné látky jako muž, a navíc ho doplňuje, podporuje a pomáhá mu se

⁴ SASSOON, Isaac. *The Status of Women in Jewish Tradition*. In: . New York: Cambridge University Press, 2011, vii-xix. ISBN 9781107001749.

starostí o rajskou zahradu je zřejmé, že jsou si muž a žena rovnocennými partnery. Každý zvlášť je nedokonalý, teprve když spojí obě své energie, nastává ideálnost a vyváženost. Značné procento lidí vidí dnes biblický text jako antifeministický. Poukazují například na ženinu vinu při ochutnání zakázaného ovoce ze stromu poznání, v bibli se ale na vině podílí všichni aktéři stejným dílem, ničí vina není vyzdvihována nad vinu druhou. Nakonec jsou také všichni stejným dílem potrestáni. Následuje vyhnání z ráje a nastává rozvrat křehkého ideálu světa. Had je tedy najednou pouhým zvířetem, které lidé zahánějí do koutů, žena musí prožívat bolestivé porody a muž musí až do své smrti dřít do vysílení a obstarávat tak obživu pro svou rodinu. Bible tedy v židovské společnosti, byť nese jisté patriarchální rysy, dle mého názoru nezakořenila žádné hlubší problémy mezi pohlavími.⁵

V dalších tradičních textech, jako je *Talmud* a *Tanach*, nalezneme také mnoho archetypů žen. Na rozdíl od Bible jsou zde výraznější osobnosti ženského pohlaví, které mnohdy nejen dotvářejí dějinné příběhy, ale také vystupují v hlavních rolích. Často jsou to nejen matky a pomocnice, ale také jsou to hrdinky a vůdkyně. Je jich sice mnoho, kdybychom si ale měli odvyprávět příběhy všech, moje práce by neměla konec. Připomeneme si tedy ve stručnosti ty, na které by se určitě nemělo zapomenout. Začneme tedy s Mirjam. Ta spolu se svými bratry Mojžíšem a Áronem, tvoří trio největších proroků judaismu. Sama je vůbec první ze sedmi velkých prorokyně. Známa je především tím, že jako malá zachránila svého mladšího bratra Mojžíše na řece Nilu před krokodýli, když byl jako malý ponechán v koši jeho matkou Jókeved. Jednalo se totiž o dobu, kdy bylo nařízeno zabít každé hebrejské dítě mužského pohlaví. Mirjam poté vychytralostí přivede Mojžíše k matce zpět, Jókeved se stane kojnou svého vlastního syna a rodina je od té chvíle opět pohromadě. Mirjam spolu s bratry putuje dále pouští a pomáhá jim ve vedení izraelského lidu přes Rudé moře. Konkrétně stejně jako Mojžíš vedl muže, Mirjam měla vést ženy za doprovodu zpěvu, tance a hudby. Je velmi výraznou osobou a svou účastí aktivně pomáhala při zrození národa. Další významnou

⁵ TYDLITÁTOVÁ, Věra. Judaismus. In: KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2008, s. 17-28. ISBN 9788071858904

postavou je soudkyně Debora⁶. Ta je také jednou ze sedmi prorokyně. Navíc se Samuelovou matkou Chanou patří ke dvojici žen, jejichž znalostmi a zbožností měly vyčnívat nad všemi muži. Vystupuje v příběhu o tom, jak Izrael zabírá zemi Kanaán. Debora přijímá příkaz od Boha povolat deset tisíc mužů a táhnout na horu Tábor v Galileji k bitvě proti Kananejcům. Předává velení generálu Barakovi. Ten však požaduje, aby ho Debora na cestě doprovázela a pozvedla tak morálku jejich vojska. Debora souhlasí, kananejské vojsko je rozprášeno až na jejich velitele – Siseru. Ten ale trestu neuniká a jak Debora také předpověděla, umírá rukou ženy, a to konkrétně Jáel. Jáel je manželkou Kenity Hebera a Sisera hledá v jejím stanu útočiště, jelikož se jedná o spřátelený kmen. Jáel zbabělého Siseru naplní falešným dojmem bezpečí a když usne, chopí se kolíku a zarazí ho Siserovi do hlavy. Tak se naplňuje Debořino proroctví. Známa je také takzvaná Debořina píseň. Debořina píseň je výjimečná hymna v hebrejské bibli, protože popisuje vojenské vítězství, kterého bylo dosaženo díky úsilí dvou žen: Debora a Jáel. I když není neobvyklé najít v hebrejské Bibli vítězné hymny, tato vyniká svou jedinečností v tom, že zdůrazňuje roli těchto dvou žen v boji a jejich přínos v tomto triumfu.⁷

Dále bychom mohli jmenovat i další ženy, například prorokyně Sáru a Rebeku, Ráchel s její sestrou Leou nebo královnu Ester. Jejich příběhy jsou různorodými obrazy ženství. Některé příběhy zdůrazňují důležitost žen a ctí jejich sílu a moudrost, jiné poukazují na trpké skutečnosti společenských norem a očekávání, jako v příběhu o Ráchel a její tragické smrti při porodu. Celkově lze říci, že staré židovské texty poskytují pestrou a někdy i protichůdnou paletu obrazů žen, což odráží různorodost společenských, kulturních a náboženských postojů v průběhu dějin. Jasný pohled na genderové role nám nepředají. Sama jsem byla překvapená, jak málo viditelný je zde útlak nebo diskriminace žen. Závěrem této kapitoly je stanovisko, že texty nám předávají příběhy a je jen na každém z nás, jak si tato vyprávění vyloží a jaký si z nich vezme příklad.

⁶ Také moderně Dvóra nebo Devora

⁷ TYDLITÁTOVÁ, s. 29-31.

4. Genderové rozdíly v rodinném a pracovním životě

Postavení židovských žen v moderní době je stejně jako jejich dějiny jedinečné a nedá se jednotně vyložit. Na Blízkém východě je Izrael unikátním exemplářem, co se rovnoprávnosti týče. Jedná se přece jen o region, kde některé státy zakazují ženám řídit auta. Přiblížili bychom Izrael tedy spíše ke kulturám středomořským nebo k zemím Evropy a USA. Pro složitost tématu práce bude nejlepší, když si zde představíme několik aspektů života židovských žen, ve kterých je viditelná genderová rovnost či nerovnost. Je nutno říci, že jiné případy se budou týkat izraelských žen a jiné zas židovských žen žijících v USA. Já budu ve větším měřítku popisovat situaci v Izraeli a Americe, pokud bych se ovšem dotkla i jiného regionu, zdůrazním, o jakou oblast se jedná.

Tradiční židovské rodiny byly pochopitelně na dodržování pravidel halachy nejpřísnější. Liberálnější rodiny dnes některá pravidla vypouštějí nebo upravují podle svých uvážení. U tradičních Židů bylo rozdělení rolí typické. Muž měl pracovat a zabezpečovat svou rodinu, žena měla své místo v domácnosti, kde pečovala o děti a příbuzné. Významnější jsou hierarchicky vždy starší členové *mišpachy*⁸. Muž měl povinnost pracovat neustále a neměl mentalitu nastavenou tak, že se musí dobře učit nebo těžce pracovat, aby si poté mohl užívat. Otec rodiny nesl na bedrech povinnost zabezpečit výživu. Pracoval sám, i když měl u sebe dostatečný počet zaměstnanců. Žena udržovala rodinný krb. Byla srdcem rodiny. Hlavní pro ni byla práce v domácnosti, starost o zvířata, tkaní a obchodování s výrobky, jakými byly mléko, med či mýdlo. Také výchovu dětí a jejich vzdělávání měla v rukou většinou výhradně jejich matka. Starost o rodinu ale nečinila ženu naprosto vytrženou od okolního světa. Její povinností bylo udržovat dobré vztahy s ostatními klany, nutná byla tedy její komunikace s nimi.⁹

⁸ židovské pojetí širokého okruhu rodiny, ne nutně pokrevně spjatých; zahrnuje i zvířata a služebnictvo

⁹ TYDLITÁTOVÁ, s. 32-33.

Co se v průběhu času nezměnilo je to, že rodina zůstává nejpodstatnější jednotkou židovské společnosti. Středobodem rodiny je matka a její role je velmi ctěna. Ideálem je tedy shrnutí z předešlého odstavce - tedy být milující manželkou, matkou a hospodyní. Nyní si povíme něco o manželství. To dnes neslouží jen jako právní akt mezi dvěma lidmi a jeho cílem by nemělo být pouze zplození potomků. Rozvětvení rodiny dětmi je důležité, to ano, ale manželství by mělo být oboustranně vyhovujícím soužitím dvou přátel, ze kterého vzejde potomstvo. Záměrně jsem napsala slovo oboustranně. Ze svazku vyplývají určité výhody (i omezení) pro muže i ženy. Vzájemně získávají manželé vyšší postavení. Být nezadaný není sice ostudou, hledí se na to ale pouze jako přechodnou fází způsobenou neovlivnitelnými událostmi, než na svobodné rozhodnutí. Být svobodný, a ještě k tomu bezdětný, je hlavně od určitého věku vnímáno jako pohroma. Manželství se uzavírají tradičně v mladém věku, většinou do dvaceti čtyř let. Za dívku zodpovídá její otec, který jí také shání vhodného partnera, který je schopen ji i přes jeho mladý věk uživit. Zakázána jsou dnes již manželství nedobrovolná, ne vždy tomu tak ale bylo. Pár by neměl mít mezi sebou výrazný věkový rozdíl. Jelikož mít děti je jedním z hlavních cílů manželství, jsou přísně odsuzované praktiky, které od něj odklánějí, tedy je zakázána homosexualita.¹⁰

Z mužského hlediska je svatba hlavně otázka dospělosti a společenské prestiže. V části Talmudu zvané *Sofa* se píše, že by člověk měl nejdříve postavit dům, vysadit vinici a poté se oženit se ženou. Správný výběr ženy je pro muže velice důležitý, manželka je po celou dobu manželství jeho vizitkou. Dbá se na její čistotu, cudnost a morálku. Ženu, která lhala o své cudnosti, mohl v dřívějších dobách postihnout i trest smrti. Vůbec nejhorší věc, co může manželka svému choti provést je, že pošpiní jeho čest a pověst celé rodiny. Žena ze sňatku ale také nevychází bídně. Její odměnou je zabezpečení jejího bezpečí a blahobytu. Před manželstvím se uzavírají obvykle manželské smlouvy (*ketuvy*), které slouží k ochraně manželčina pohodlí.¹¹ Muž musí svou

¹⁰ SCHEINDLIN, Rabbi Neil. *Jewish Family Ethics Textbook*. Jewish Publication Society, 2021, s. 1- 56. ISBN 0827613237.

¹¹ TYDLITÁTOVÁ, s. 33.

ženu zahrnovat láskou, poskytovat jí nejen stravu ale i šatstvo, šperky, dárky dle její libosti a nesmí jí upírat její sexuální a sociální práva. Ketuvy se také zabývají vyrovnáním po případném rozvodu. Souhrnně řečeno k manželství by měla vést náklonnost obou partnerů, pro muže i ženu vyplývají zřejmé důvody k uzavření sňatku a nevole jednoho z nich by byla jasným důvodem k rozpadu pokusu o manželství. Není zde podle mě téměř žádný prostor pro protesty za ženská práva.¹²

Ženy v ortodoxních rodinách dohlížejí na dodržování pravidel rituálu *nida* (očistění). Jedná se o proces probíhající během menstruace. Žena během svých dnů nespí se svým manželem v jedné posteli a zapovězen je téměř jakýkoliv fyzický kontakt včetně podání ruky. Taktéž by žena neměla svým vzhledem nebo chováním k žádnému kontaktu muže vyprovokovat. Tato izolace trvá během cyklu, a ještě sedm dní po něm. Když tato doba skončí, odebírá se žena do rituální lázně neboli *mikve*. Tam se uchylují pouze ženy nebo hodně zbožní muži. *Mikve* je nutná nejen po menstruaci ale i po porodu, přičemž doba, kterou zde novopečená matka stráví po porodu holčičky, je dvakrát delší než po porodu chlapce. Potřebuje totiž načerpat dvakrát více energie, kterou dívky svým matkám odebírají.¹³

Problém nastává dále u rozvodu. Dnes je již rozvod legislativně povolen oběma pohlavím. V praxi se ale ženy setkávají s celou řadou komplikací, které jim rozvod z jejich strany znemožňují. Obecně je krach vztahu pro židovskou společnost synonymem pro selhání. Říká se, že při každém rozpadu manželství oltář pláče. Pro negativní odezvu veřejnosti nejsou rozvody časté. Rozvod probíhá tím způsobem, že musí muž doručit své ženě takzvaný *get* (rozlukový list), jehož přijetím žena souhlasí s rozvodem. Zajímavé je, že narozdíl od našich rozvodových papírů, je v judaismu potřeba pouze podpis manžela, nikoliv manželky. Talmud také dává muži právo zapudit svou ženu i proti její vůli, kdežto aby žena mohla odejít od manžela, potřebuje k tomu jeho souhlas. Muž se může se ženou rozvést hned z několika důvodů, alespoň

¹² ZOUFALÁ, Marcela. *Judaismus a ženy v Izraeli*. In: . Karolinum, 2012, s. 50-53. ISBN 9788024627199

¹³ TYDLITÁTOVÁ, s. 48.

podle talmudské legislativy. Jak jsme již pochopili, hlavním z důvodů k rozvodu, je manželčina nevěra. Postačit mělo ale například podle Halilelovy školy či rabiho Akivy i obyčejné spálené jídlo nebo naleznutí krásnější ženy. Pro ženskou stranu je rozvod daleko složitější. Tedy nemusí být, pokud muž s rozvodem souhlasí, je ženě vyhověno bez větších záseků. Bohužel se často stává, že muž odporuje. Z manželky se potom stává *aguna*. *Aguna* je výraz určený pro ženu, která je proti své vůli nucena setrvat v manželství nebo je upoutaná k manželovi. V tomto momentu přichází na scénu soudní dvůr, který vyvine tlak na jejího manžela, ne vždy je však tato praktika úspěšná. Ze zoufalosti se dámy někdy dokonce zříkají práva na finanční vyrovnání po rozvodu, jen aby mohly ze vztahu odejít. Klíčové podněty pro rozvod jsou například impotence manžela, odmítání pohlavního styku, odpudivá nemoc nebo povolání. Pokud je muž nezvěstný, není zde důvod k rozvodu, dokud se neprokáže jeho smrt. Když je žena *agunou*, nesmí se stýkat s jinými muži, a to ani pokud žijí manželé odděleně. Nemyslitelné je pro ni počítí potomků s někým jiným než s jejím manželem. Tyto děti by byly považovány za levobočky a ti jsou pak v židovské společnosti vyvrheli a mají značně omezená práva. Oproti tomu muž může zplodit potomka mimo manželství a tyto děti jsou plně legitimní. Platí pro ně stejná práva jako pro děti manželské. Proč tomu tak je? Vychází to patrně z Talmudu, který dává mužům volný prostor k nevěře. Na cizoložství ženatého muže není nic špatného, pokud není daná milenka také vdaná. Pak ale vina muže nespočívá v zahýbání své manželce, ale v křivdě vůči jinému muži. I když zde toto právo existovalo, pro ortodoxního muže v dnešní době je nemyslitelné, byť jen pohlédnout na cizí ženu. Zvláště ortodoxní židé dbají na zachování silného rodu, jehož esencí je věrné manželství. Proti genderovým rozdílům v manželství a v rozvodu se snaží bojovat množství halachických učenců, ale tato praxe je v židovské společnosti hluboko zakořeněná.¹⁴

Iluzi o rovnoprávnosti podnítila povinná vojenská služba žen, která vznikla z nedostatku zdrojů a důsledkem dlouholetých konfliktů v regionu.

¹⁴ ZOUFALÁ, s. 53-56.

Dívky v armádě nezaujímají nejdůležitější pozice ani nebojují v předních liniích, přesto bylo jejich povolání do služby průlomovým bodem ve společnosti. Časy se mění i v rozdělení tradičních rolí. Ženy dnes často vystupují jako živitelky rodin, kdežto muži zůstávají doma s dětmi. Mezi nejčastější obory zaměstnávající ženy jsou služby, zdravotnictví a sociální péče nebo školství. V roce 2021 tvořily ženy 58,6 % pracovních sil, ale jejich průměrná mzda dosahovala jen k 60 % té mužské. To souvisí patrně s tím, že je pro ženu obtížné se dostat k lépe placeným oborům jako je inženýrství nebo management. Také stojí za zmínku, že kvůli domácím povinnostem je pouze 16 % žen zaměstnáno na plný úvazek. Podobné statistiky nám nabídne školství. Přestože ženy vlastní téměř 60 % akademických titulů, pouze 8 % profesorských míst je obsazeno ženami.^{15 16}

5. Začlenění žen v náboženství

Nedá nám tolik práce najít několik příkladů disparity. Podíváme-li se například na základní židovská přikázání neboli micvot, jedno z těch nejdůležitějších je studium Tóry. Ženy bývaly z této tradice dlouhou dobu vyčleňovány. Obrat nastal až koncem 18. století během tzv. židovského osvícenství. Dívkám nebylo zakazováno číst si v Tóře, omezené bylo spíše jim Tóru ústně předávat. Důkazy najdeme například v halaše, která obsahuje shrnutí veškerých nábožensko – právních zákonů, zvyků a tradic. V halaše se píše, že ženy jsou ze studia Tóry osvobozeny, tedy alespoň z toho, co má své předepsané časové postupy a rozmezí. Ve svém volném čase se Tóře věnovat mohou. Spojitost to má patrně s tím, že mají ženy od nepaměti přisuzovaný jakýsi vyšší náboženský smysl, éteričnost a spiritualitu. Významnost jejich mateřské role je až srovnávána s rolí božskou. Ženy nemusejí studovat Tóru podle přikázání, poněvadž by jim to mohlo ubírat čas, který mají věnovat výchově dětí, péči o rodinu, komunitu, dům i sebe sama. *“Podle některých autorů muž svým studiem Tóry pouze dohání to, co je ženě přirozeně vlastní,*

¹⁵ ZOUFALÁ, s. 46.

¹⁶ LICHTER, Eyal. *Share of people in labor force in Israel in 2021, by gender* [online]. [cit. 2024-04-17].

*neboť žena má blíže k Bohu a k duchovnímu světu.*¹⁷. Samozřejmě se i tak našlo spoustu nadaných badatelek, ovšem Maimonides napsal v Talmudu k podílení žen na studiu Tóry toto: *“Žena, která studuje Tóru má svou odměnu, ale není stejná, jako odměna muže, protože jí to nebylo nařízeno. Odměna za něco, co jí nebylo přikázáno udělat není stejná, ale menší než odměna za děláni něčeho, co jí přikázáno bylo. Nicméně, i když se dočká své odměny, mudrci přikázali, aby muž svou dceru neučil Tóru, jelikož mysl většiny žen není intelektuálně schopna studovat, a kvůli své neznalosti činí slova Tóry nesmyslnými. Každý, kdo učí svou dceru Tóre, učí jí tiflutu.”* (Mišne Tóra 1:13).

¹⁸ *Tiflut* má dva významy. Může dle kontextu znamenat buďto promiskuitu nebo také oplzlost. Souvisí to s obecným strachem, že se žena naučí, jak přelstít svého muže a naučí se hřešit za jeho zády. Patrně jsou zde značné obavy z nevěry žen po otevření jejich mysli Tórou. Možná muži předpokládali, že vzdělaná žena se stane přehnaně sebevědomou a dojde k úpadku její závislosti na partnerovi. Dalším významem *tiflutu* je samotné učení, které je bráno jako nepotřebné a vadné.¹⁹

Velkou zásluhu na těchto omezeních měl rabín Eliezer. Jeho přísné názory byly halachicky přijaty a čerpalo z nich mnoho učenců. Ti následně vymezili rozsah zákazů. Podle těchto vymezení se tedy, jak již zde bylo zmíněno, zákaz vztahoval pouze na ústní Tóru (interpretace textu), nikoli však na Tóru psanou, která neměla vést k *tiflutu*. Zákazy platily pouze pro teoretickou stránku studia, ale jelikož existují i přikázání týkající se žen, musejí ovládat praktické zákony a filozofické principy. Dále z rozsahu vyplývá, že není povoleno ženu učit, ale pokud se žena učí sama a navíc se ve své snaze osvědčí a halachičtí *decizoři*²⁰ to schválí, musí jim být ve studiu vyhověno a pomáháno. Důvody, proč by mělo být ženské pohlaví z tohoto přikázání

¹⁷ TYDLITÁTOVÁ, s. 55.

¹⁸ SASSOON, s. 100-105.

¹⁹ KEREN, Rachel. Torah study. *Shalvi/Hyman Encyclopedia of Jewish Women* [online]. 2009, 20. 3. 2009 [cit. 2024-04-11].

²⁰ odborník na náboženské zákony a pravidla; určuje jak se tyto pravidla aplikují; vyjadřuje názor na jejich aplikaci

vyřazeno, jsou prý jednak intelektuální nepřipravenost nebo lehkomyšlnost a jednak etická nepřiměřenost a obavy o to, že studium ohrozí nevinnost žen.²¹

Přes omezení v náboženském vzdělání nalezneme mnoho učených žen. Na vzdělanou ženu se hledí se stejným respektem, jako na vzdělaného muže. Například z historie známe příběh o Brurje, která svou zbožností a intelektem vyčnívala i nad svým mužem Rabi Meirem. Z legend se dozvídáme, že ženy mohly za výjimečných okolností provádět i náboženské rituály a činy, které byly přisuzovány výhradně mužům, pokud dokázaly svou zbožnost. Jako příklad pozitivního vnímání ženských modliteb byla éra východoevropského chasidismu, který ženám zcela otevřel dveře v náboženském vzdělání. Příkladem chasidských významných žen je například dcera Baal Šem Tova Eden, dále Malka, kabalistka Sore, spisovatelka Frejda nebo Chana Ráchel. S omezeními se ženské vzdělání střetávalo na Předním východě, kde ženy nesměly absolvovat dlouhé přednášky v učebnách s cizími muži. Bohaté dívky se proto vzdělávaly v soukromí domova. Gramotnost je povinná pro dívky i chlapce stejně, ovšem další vzdělání záleželo vždy na možnostech rodiny a nedostatečné finanční zdroje byly patrné zejména u dívek. Upuštění od vzdělanosti přinesla nečekaně až moderní doba, zejména 19. století upustilo od učení dívek a navrátila se zpět původní idea ženy v domácnosti. Dnes je nemožné najít negramotnou židovskou dívku. Některé vyučují i na univerzitách, ale přesto se situace liší dle rodiny a obce a narážíme stále na dívky upoutané k domácím povinnostem v tradiční rodině.²²

Významnou duchovní postavou v židovské komunitě je rabín. Jedná se o duchovního rádce či učitele. Tato postava oplývá svými hlubokými znalostmi a porozuměním židovské tradici a práva. Role rabína zahrnuje vedení modliteb, výuku Tóry a duchovní i osobní poradenství. Je uznávám pro svou neutralitu, odbornost a schopnost vést celou komunitu v duchovních záležitostech. Dlouho byla tato role vyhrazena mužům. Po pádu železné opony ale badatelka Katharina von Kellenbach narazila ve východoněmeckém archivu na

²¹ SASSOON, s. 105-118.

²² TYDLITÁTOVÁ, s. 36-58.

dokumenty potvrzující jednak učitelské vzdělání a jednak rabínský certifikát s oprávněním vystupovat v židovských obcích v Německu. Dokumenty odkazovaly na jméno Regina Jonas. Padesát let čekal svět na odhalení historicky první rabínky. Jonas, jejíž jméno je dnes v judaismu dobře známé, neměla ke svému vytouženému cíli stát se rabínkou snadnou cestu. Regina se narodila v roce 1905 v chudé berlínské čtvrti. I přes obtížné podmínky věnovala rodina jejímu vzdělání značnou snahu. Její otec, i přes to, jak neobvyklé bylo vzdělávání dívek v ortodoxních rodinách, ji podporoval a věřil v její schopnosti. Po jeho úmrtí na tuberkulózu si tenkrát jedenáctiletá Regina musela svou cestu za studiem proslapávat sama. To nebylo vůbec snadné, jelikož ženská rabínská kariéra byla v té době považována za nemožnou. Ačkoliv se zpočátku zdálo, že rabínské povolání je pro ni nedosažitelné, získala podporu několika rabínů, kteří ji učili a vedli k dosažení tohoto cíle. Nakonec se jí podařilo překonat překážky a získat osvědčení od Rabi Maxe Dienemanna v roce 1935. V období, kdy nacistický režim zavíral židovské instituce a utlačoval židovskou komunitu, Regina Jonas neváhala a dále vykonávala svou duchovní službu. Přes všechny obtíže pomáhala své komunitě jako rabínka, což bylo velice odvážné. Dokonce měla několikrát možnost z nacistického Německa uprchnout, rozhodla se ale, že zůstane se svou matkou. Bohužel, v roce 1942 byla deportována do koncentračního tábora Terezín a později do Osvětimi, kde tragicky zahynula roku 1944 ve věku pouhých dvaadvaceti let. Její příběh a boj za uznání rabínského úřadu pro ženy zůstává již napořád důležitým symbolem odvahy, vytrvalosti a rovnosti. Její odvaha stát se první židovskou rabínkou přinesla inspiraci mnoha lidem a odkazuje na potřebu boje za rovnost a spravedlnost ve společnosti.²³

6. Feministické organizace a hnutí

V Evropě se prvopočátky feminismu začaly formovat v 18. století a rozkvět byl zaznamenán po Francouzské revoluci a v době osvícenství. V

²³ TYDLITÁTOVÁ, Věra. Příběh o čisté duši: První rabínka Regina Jonasová a její práce v temnotě světa. *Forum24* [online]. [cit. 2024-04-18].

Americe významně přispělo hnutí ke zrušení otroctví v 19. století. Dalšími lety proběhla řada ne moc úspěšných snah o rovnoprávnost žen. Židovské ženy tyto pokusy nijak výrazně nezaznamenaly až na skutečnost, že si začaly uvědomovat určitou genderovou nerovnost, která se jich také týkala. Tato doba jim přinesla řadu reforem židovských tradic, které ale nepřispívaly k nápravě problémů, které řešily. Mnoho žen mělo před sebou obtížné rozhodování, zda být dobrými židovkami nebo bojovat za práva žen. V ortodoxních kruzích byla situace pochopitelně složitější, jelikož vnímají halachu jako posvátný text, který by se měl doslovně dodržovat a neměl by procházet změnami v jeho výkladu. Naopak nejzajímavější přístup k feminizmu měly ženy z okruhů reformního judaismu. Ten naopak přijímá různé nové výklady halachy a chápe i její proměnu v průběhu času. K výrazným událostem docházelo až v průběhu minulého století.²⁴

Pro nové teoretické proudy byla pro judaismus úrodnou půdou Amerika. Za židovské průkopnice se dají považovat právnička Bella Abzug a novinářka Gloria Steinem, které se obě věnovaly feministickému aktivismu. V 70. letech 20. století se Amerika také stala kolébkou významného uskupení židovských feministek, které se později zasloužily o řadu převratů, co se židovského myšlení a zvyků týče. Feministky se snažily rozhazovat své sítě tak, aby oslovily co nejširší množství posluchačů. Přednášely své argumenty v kazatelnách, synagogách i na ulicích. Účastnily se živých debat, například v židovských komunitních centrech nebo v mezinárodních organizacích. Dalším milníkem byl článek Trude Weiss-Rosmarin, která v článku v *Jewish Spectator* podnítila debatu o postavení žen v židovském právu. Nedlouho poté v roce 1971 časopis *Davka* vydal poutavou studii od Rachel Adler, která v eseji nastiňuje nepohodlí ohledně zacházení se ženami v židovské tradici. Tuto práci následoval další článek od Adler, kde kritizovala pohled, jakým se hledí na rituál *nida* a *mikve*. V této práci sděluje, že by se tyto rituály neměly považovat za „očistění“, jelikož se pak nabývá dojmu, že by se na menstrující ženu nebo ženu po porodu mělo hledět s odporem. Nabízí řešení, kde je na rituály

²⁴ UMANSKY, Ellen M. Feminism and American Reform Judaism. In: *The Americanization of the Jews* [online]. NYU Press, 1995, s. 267-284 [cit. 2024-04-22].

pohlíženo jako na spojení s Bohem. Adler zvláště oslovila hlavně mladé generace v kontrakulturních kruzích. V roce 1972 vzniká organizace židovských feministek zvaná Ezrat Našim, která vyzvala k větší rovnoprávnosti žen. Představitelky této skupiny patřily k vysoce vzdělané elitě. Název skupiny je slovní hříčkou, znamená totiž doslova "pomoc žen", ale zároveň označuje část synagogy určenou ženám. V tradičních synagogách totiž muži a ženy nesmějí sedět u sebe. Téhož roku, co hnutí vzniklo, se také zúčastnilo jednání Konzervativního shromáždění, kde předneslo své požadavky v dokumentu nazvaném "Volání po změně". V úvodu tohoto spisu Ezrat Našim píše: *"Židovská tradice týkající se žen, dříve daleko před ostatními kulturami, nyní hanebně zaostává, protože se nedokáže vyrovnat s vývojem minulého století."*²⁵ Zbýlý text požadoval, aby ženám bylo uděleno členství v synagogách a plná účast na náboženských obřadech, aby se počítaly do *minjanu*²⁶, byly uznávány jako svědci u soudů, mohly zahajovat rozvody, navštěvovat rabínské a kantoriální školy, vykonávat rabínské a kantoriální funkce v synagogách, zapojit se do rozhodovacích orgánů a přebírat vedoucí role v komunitách a v neposlední řadě, aby mohly plnit všechny *micvoty* (příkázání).²⁷ Jejich hlasy vzbudily ve společnosti značný zájem o židovský feminismus. Dokonce i newyorské noviny se podílely na šíření této osvěty. New York se stal hostujícím městem první národní židovské ženské konference, svolané aktivistkami, která přitáhla pozornost až pěti stovek účastníků. Z konference vzešel podnět k vytvoření židovské feministické organizace, jejíž funkce ale neměla dlouhého trvání. V roce 1976 byl založen nezávislý židovský ženský časopis Lilith, zásluhu na něm měly redaktorky Susan Weidman Schneider a její spoluzakladatelka Aviva Cantor. Dále roku 1977 vzniká pod taktovkou Irene Fine z Kalifornie Ženský institut pro následné židovské vzdělání, který se

²⁵ EZRAT NASHIM. Jewish Women Call for Change. In: Jewish Women's Archive [online]. [cit. 2024-04-22]. (vlastní překlad)

²⁶ "do počtu deseti věřících nutného pro konání řádné bohoslužby" (Tydlitátová, Judaismus, s. 63)

²⁷ EZRAT NASHIM. Jewish Women Call for Change. In: Jewish Women's Archive [online]. [cit. 2024-04-22].

podílel na vydávání sbírek ženských rituálů a ženských interpretací židovských a náboženských textů.²⁸

Zamýšleného efektu se z části povedlo dosáhnout. Vyhláškou Židovského teologického semináře se ženy začaly od roku 1983 přijímat do rabínských škol. Ženy dnes mohou být započítány do minjanu, učit se z Tóry, předčítat jí veřejně v synagogách, mohou participovat při bohoslužbách, ordinovat jako rabínky nebo kantorky a mohou nosit náboženské modlitební doplňky, které byly do té doby privilegiem mužů. Ženské svědectví u soudu ale stále nemá stejnou váhu jako svědectví muže. Ženy svědkyně jsou považovány za nezpůsobilé, ale praxe ukázala, že halachickým autoritám se často podařilo toto nařízení různými cestami obejít a na ženino svědectví se nakonec občas dá přihlédnout. Izraelské zákony ale stále nepřipouštějí dosazovat ženy na pozice soudkyň.²⁹ V některých obcích vznikají modlitební skupiny žen v čele s vlastní synagogální zpěvačkou, takzvanou chazankou.³⁰

Ani ortodoxní židovky nezůstaly bez odměny. Ženská hnutí Tefillah je síť ortodoxních skupin, která umožňuje ženám vést bohoslužby a veřejně předčítat z Tóry bez účasti mužů. Tato feministická hnutí již mají své zastoupení v USA i v Izraeli. Dnes se tyto skupiny soustředí hlavně na přípravu obřadů Bat micva, které, i když nejsou tolik oblíbené, slouží dívkám jako kompenzace za chlapecké Bar micva. Roku 1979 vzniká The Drisha Institute for Jewish Education, který ortodoxním ženám nabízí pokročilé studium Talmudu a halachy. Mezi vlajkonošky ortodoxního židovského feminismu můžeme označit například Saru Hurwitz, která byla vysvěcena v roce 2009 a spolu s rabi Weissem, jejím školitelem, založila první ortodoxní instituci umožňující ženám duchovní ordinaci - Yeshivat Maharat.³¹

V posledních letech je obzvlášť kontroverzním tématem obecně LGBTQ+ komunita. Překvapením je, že i v judaismu se našlo několik homosexuálních žen bojující za svá práva. Otázkou je, jak moc se dá skloubit jejich sexuální

²⁸ HYMAN, Paula E. Ezrat Nashim and the Emergence of a New Jewish Feminism. In: *The Americanization of the Jews* [online]. NYU Press, 1995, s. 284-295 [cit. 2024-04-22].

²⁹ ZOUFALÁ, s. 45.

³⁰ KUTKOVÁ, Martina. *Feminismus v judaismu* [online]. [cit. 2024-04-18].

³¹ HYMAN, Paula E. Jewish feminism in United States. *Jewish Women's Archive* [online]. [cit. 2024-04-18].

orientace a náboženské vyznání. Někteří by mohli namítnout, že tímto tématem již zabíhám moc daleko, faktem ale je, že ženským právům tyto ženy prokázaly značnou službu. Členky židovské lesbické skupiny Di Vilde Chayes, kterými byla například učenkyně Evelyn Torton Beck nebo básnířka Irena Klepfisz, se staly předními feministickými vůdkyněmi. I přes pokrok, kterého tato komunita dosáhla nás nepřekvapí, že se netěší přílišné popularitě. Mnoho časopisů odmítá propagovat články od nich nebo o nich, a tak se jejich práce nedostávají mezi větší procento lidí. Jejich aktivita tedy závisí hlavně na vlastní produkci.³²

6.1. Blu Greenberg

Blu Greenberg, původním jménem Bluma Genauer, se narodila v roce 1936 do ortodoxní židovské rodiny v Seattlu. Byla to právě její rodina, která v ní zakořenila lásku k židovskému právu a tradici. Již v mládí poznala na vlastní kůži hořkost ženských omezení v židovské tradici. Začala být s touto pozicí nespokojená a začala tak zkoumat, jak by mohly ženy dojít k větším pravomocem v jejich životech. Je autorkou knihy *On Women and Judaism: A View from Tradition*, která významně oslovila nemalé množství lidí a dodnes rezonuje současnou generací.

Jejím otcem byl vážený vzdělaný člověk Sam Genauer. V roce 1933 byl vysvěcen, stal se rabínem a oženil se s matkou Greenberg, Sylvíí Genser. Krátce poté se mladý pár přestěhoval do Seattlu, kde podnikal v oděvním průmyslu. Dětství měla Blu idylické, milující rodina jí dávala veškerou podporu, až na fakt, že byla vázána přísnými pravidly ortodoxních tradic. Získala podle jejích slov "skvělé židovské vzdělání, nejlepší, jaké dívka mohla mít".³³ Vzdělávací instituty, kterými prošla, se vyhýbaly výuce Talmudu, její otec se jí ale v tomto směru bezmezně věnoval. Tak byla Greenberg vyškolená nejen ve světské, ale i náboženské tematice. Zřejmě právě to, jak se jí její otec věnoval, jí vybudovalo její neochvějně sebevědomí, které později využila pro následující

³² HYMAN, Paula E. Jewish feminism in United States. *Jewish Women's Archive* [online]. [cit. 2024-04-18].

³³ GREENBERG, Blu. *On Women and Judaism: A View from Tradition*. Jewish publication society, 1994, s. 26. ISBN 978-0827602267.

dráhu feministky. Během svých studií navázala vztah s Irvingem Greenbergem, rabínem, který působil na Yashiva Univerisity a významně se podílel na inovativních náboženských aktivitách. Později se roku 1957 Blu a Irving vzali. V roce 1961 se jim podařilo založit rodinu, která celkově čítala pět dětí. Jejich láska vzkvétala i díky vzájemné podpory v kariéře.

Když byla Greenberg v prvním ročníku vysoké školy na Yeshiva University, získala možnost stipendia v Izraeli u slavné významné učitelky Nehamy Leibowitz. Blu si svou novou učitelku natolik oblíbila, že chtěla ve svém pobytu pokračovat i po skončení stipendia, její rodiče ale byli proti. Sama uznávala i ve své knize, že se vrátila hlavně kvůli přesvědčení, že hodná židovská ortodoxní dívka musí své rodiče vždy poslechnout. Mimo toho, že si vždy genderových rozdílů všímala, se po narození jejich dětí začaly hromadit incidenty, které jí donutily proti těmto nerovnostem bojovat. Například si všimla, že její otec odměňuje její syny za úkoly, které vykonali při službě v synagoze. Když se její osmiletá dcera ohradila, že to není fér, bylo jí od jejího bratra vysvětleno, že dívky v synagogách stejně nic dělat nesmějí, tak za co by měly být odměněny. Zlomovým bodem pro ni byla již výše zmíněná první národní židovská ženská konference v New Yorku. Tehdy, v roce 1973, přednášela před pětiseti diváky úvodní projev celé akce. Ve své působivé řeči klidně a přesvědčivě prezentovala svůj názor, že se vším respektem a láskou k židovským tradicím by se neměly zavírat oči nad zastaralými omezeními žen. Její teorie se opírá o stanovisko, že ženy mají stejné perspektivy jako muži a to jak *“v oblasti ducha, slova nebo skutku”*³⁴, dále že tradice, kterou miluje, zaostává a v neposlední řadě, že se ženy musejí o svou seberealizaci postarat samy a nečekat na muže, aby jednali za ně.

Mezi významné projekty Greenberg patří kromě knihy *On Women and Judaism* i kniha *How to Run a Traditional Jewish Household*, kde ukazuje, jak lze podle ní zkombinovat tradiční i ženské hodnoty. Mezi další úspěchy řadíme založení Židovské ortodoxní feministické aliance (JOFA). Je to významná osobnost s bohatým akademickým vzděláním. Její aktivistická činnost zahrnuje

³⁴ GREENBERG, s. 39.

politickou vědu, klinickou psychologii a židovskou historii. V posledních padesáti letech se hojně věnuje politickému a náboženskému dialogu. Kromě toho, že působila ve správních radách sdružení jako EDAH a Covenant Foundation, se věnovala výuce na vysokých školách a podílela se na mediálních projektech jako Genesis s Billem Moyerrsem nebo film The Prince of Egypt od Dreamworks.³⁵

Představím nyní několik myšlenek, které se nacházejí v již zmíněné knize *On Women and Judaism*. Blu se zde pozastavuje nad obřadem *nida*, který jsem v této práci již přibližovala. Dle jejího názoru je téměř dvoutýdenní odloučení zbytečně dlouhé a mělo by se zkrátit na týden. Jednalo by se tedy o sedm dní, kdy žena menstruuje a poté by se měla vrátet k běžnému životu. Dále se obrací k otázce již mnohokrát skloňovaného rozvodu. Požaduje, aby mohla manželka iniciovat rozvod a doručit rozlukový list svému muži. Z biblických souvislostí podle ní vyplývá pouze kolektivní představa tehdejší společnosti, ale ne základní princip. O halachickém vyčlenění žen z časově podmíněných *micvot* Greenberg píše: *“Existuje nějaký způsob, jak osvobození žen od povinnosti studovat Tóru nebo se modlit v předepsaných časech, lze chápat jako “odložené stranou”?...je pro mě těžké přijmout jakoukoliv představu, která Bohu přiděluje hierarchický plán pohlaví: rozdělení rolí, do určité míry ano, ale nadřazenost ne. Pokud je mužsko – ženská stratifikace spíše sociologická než teologická, jsme s ní vázáni navždy? Nutí nás skutečnost, že tato dlouhotrvající sociologická pravda byla kodifikována do halachy, abychom z nehody dějin vytvořili vnější princip?”*³⁶

Oddanost Greenberg vizi harmonie mezi pohlavími i náboženstvími se nesmazatelně zapsala do dějin židovského feminismu. Jejím širokým rozhledem a láskyplným projevem inspirovala ty, kteří hledali cestu ke vzájemnému porozumění a spolupráci. I Greenberg měla množství kritiků, jejichž názory necháme stranou, jelikož nejsou pro naše záměry důležité. Podstatná je pro nás její práce a její vliv.

³⁵ SHALVI, Alice, Shulamit PECK a Sara HURWITZ. Blu Greenberg. *The Shalvi/Hyman Encyclopedia of Jewish Women* [online]. [cit. 2024-04-19].

³⁶ GREENBERG, s. 44-46. (vlastní překlad)

6.2. Nehama Leibowitz

Tato mimořádná žena, jejíž život se datuje mezi roky 1905 až 1997, byla zejména pedagožkou. Sama si přála na svůj náhrobek jediný nápis - „učitel“. Celý svůj život zasvětila vzdělávání lidí bez ohledu na jejich věk, pohlaví nebo etnicitu. Byla to také sionistka a průkopnice v oblasti biblického výzkumu. Otevřela dveře ženám, aby se plnohodnotně účastnily studií židovských textů.³⁷

Původem byla Nehama z Lotyšska. I ona vyrůstala v rodině, kde byla obklopená židovskou kulturou. Již v mládí soutěžila se svým otcem a bratrem Joša'jahuem v kvízech s biblickou tematikou. Joša'jahu je také známý, proslavil se v oboru filozofie. Po přestěhování do Německa v roce 1919 se Nehama věnovala pedagogice, psaní článků a svému doktorskému vzdělání. Kolem roku 1930 se provdala za svého strýce Lipmana Leibowitz, který byl výrazně starší než Nehama. Po svatbě se pár přesunul do Izraele. Zpočátku učila v Jeruzalémě. Její sláva enormně vzrostla poté, co začala psát týdenní pracovní listy z úryvků Tóry na šabatové čtení. Listy se rozesílaly každému, kdo si o ně požádal. Tato aktivita se těšila velké oblibě z řad široké veřejnosti. Společně luštili její úkoly nejen židovská komunita, ale i nevěřící. Nehama se těšila oblíbenosti u jejích fanoušků, kteří se z týdenních výzev těšili přes třicet let. Na každou odpověď od svého oddaného čtenáře pečlivě odpovídala a jejich komentáře s nimi detailně rozebírala. Otázky, které v těchto listech kladla, byly někdy kontroverzní, ale rozvíjely mysl čtenářů a studentů a seznamovaly je s učenými a mysliteli jak historickými tak tehdejšími. Pro všechny, kteří Nehamu znali i osobně, byla učenkyní s obrovským srdcem, která svým charismatem zaplnila celou třídu a všechny studenty zapojovala bez rozdílu pravidelně do debat na svých přednáškách. Svým projevem nenudila, naopak si přirozeně a snadno udržovala pozornost.³⁸

³⁷ ADELMAN, Rachel. *The scholar who happened to be female* [online]. THE JERUSALEM POST [cit. 2024-04-22].

³⁸ UNTERMAN, Yael. Nehama Leibowitz, Teacher and Bible Scholar, Reviewed by Marla L. Frankel. *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues* [online]. 2009, (18), s. 244 [cit. 2024-04-22].

I když popírala, že by se nějak zasloužila o rozvoj feministického židovství a neangažovala se v otázkách týkajících se feminismů, zasloužila se o inspiraci mnoha mladých dívek, které hledaly cestu k vyššímu vzdělání. Nebyla první ženou, která vyrazila do světa rozvíjet své vědění, a přesto je jednou z nejslavnějších. Za svůj život nasbírala několik ocenění – například Izraelskou cenu v oblasti vzdělávání v roce 1956. V roce 1968 se stala profesorkou na univerzitě v Tel Avivu. Žila velmi skromným životem což také mnoho lidí zaráženo. Darovala nové šaty žebrákům, zatímco sama chodila ve starém obnošeném oblečení. Často vyprávěla příběhy o prostých lidech, které měla raději než společenskou elitu. Trvala na tom, aby ji lidé oslovovali křestním jménem a nerada pořádala srazy s fanoušky, nepřipadala si jako slavná osobnost a neměla ráda, když ji tak někdo označoval.³⁹

Několik jejich blízkých osob, například i Blu Greenberg, se s Nehamou pouštěly často do debat o feministických tématech. Greenberg a další se jí snažili přesvědčit, aby změnila názor, ona však po žádném zásahu do zažitých genderových rolí netoužila. V tomto vnímám určitý paradox, jelikož ona sama vyrůstala v rodině, kde si byli ona i její bratr rovni a oběma byla dána stejná příležitost ke vzdělání. Nikdy se nechtěla bavit o svém štěstí, ani o tom, zda je stejná rovnost poskytnuta i dívkám z jiných rodin. Mezi změny, které přijímala jako vhodné, bylo odstranění omezení žen ve studiu Tóry. I její učení se zakládalo ve velké míře na talmudských textech, což bylo na tehdejší dobu neobvyklé. Odmítala ale ženské snahy o to, aby byly vázány všemi *micvoty*. Byla také proti výměně tradičních mužských a ženských rolí v rodinách a proti ženskému nošení *tefillin*^{40, 41}

Před svou smrtí se Nehama svěřila, že by všechny své úspěchy vyměnila za možnost mít děti. Umírá v roce 1993 sice bezdětná, ale nechává za sebou nesmazatelnou stopu v mnoha lidských srdcích. Její synovec na jejím pohřbu prohlásil: “Kdo se cítí být Nehaminým dítětem, ať se se mnou připojí k

³⁹ UNTERMAN, Yael. *Nehama Leibowitz: Teacher* [online]. [cit. 2024-04-22].

⁴⁰ svitky pergamenů připevněné na ruku, které jsou nošeny muži během modliteb

⁴¹ HARRIS, Juddan S. *Studying Nechama Leibowitz* [online]. [cit. 2024-04-22].

modlitbě”. Na tuto výzvu se začaly ozývat hlasy mnohých zúčastněných a v tisícovém počtu odříkaly židovský chvalozpěv *kadiš*.⁴²

7. Závěr

V této práci jsem se snažila využít různorodé zdroje, od knih přes novinové články až po internetové prameny. Výběr knih považuji za šťastný, jelikož některé z nich zodpověděly více otázek mého výzkumu a mohla jsem je tedy využít ve více směrech. Snaha o nastínění situace feministických hnutí v tomto náboženství v moderní době by podle mého názoru nebyla úspěšná bez předchozího představení souvislostí, proto jsem se rozhodla začít téma rozplétat postupně od počátku problémů.

Rozhodla jsem se tedy začít s vysvětlením jednotlivých pojmů – feminismus a *judaismus*. Významy pro nás nebyly neznámé, spíše, než o vyložení jejich definice mi šlo o jejich vazbu mezi sebou. Význam feminismu a jeho proudů je často znevažován a nepochopen. Existuje široká paleta feminismů, zahrnující liberální i konzervativní směry, které se liší v přístupu k nerovnoprávnosti mezi pohlavími. Feministická hnutí se věnují emancipaci žen, nerovnému zacházení, sexismu a misogynii. Tato hnutí prošla třemi vlnami od 18. století až po současnost. Jaká je vazba feminismu na náboženství, konkrétně judaismus? I přes patriarchální tradice má judaismus k ženám specifický vztah, s mnoha otázkami a výzvami k moderní židovské společnosti. Analýza těchto vztahů vyžaduje hloubkový pohled do biblických textů a zkoumání historických a náboženských precedencí, což přináší výzvy i poznání pro historiky a feministky. Nejde tedy tak jednoznačně odpovědět na to, zda je judaismus patriarchální společností.

Z kapitoly, ve které probírám postavy ze starých židovských textů, je překvapivé zjištění, že významných ženských postav je tam poměrně velké množství. Už to napovídá o tom, jak tehdejší společnost přemýšlela. Některé ženy v těchto příbězích jsou silné svou vírou, některé morálními zásadami a jiné svou vycytralostí. Nebývají vždy jen druhořadými osobami, jak by se na

⁴² UNTERMAN, Yael. Nehama Leibowitz. *Jewish Women's Archive* [online]. [cit. 2024-04-22].

první pohled mohlo zdát. Pokud jejich roli pochopíme správně, poznáme, že společnost ženy vysoce ctíla. I ženy svůdnice, které by v jiných kulturách byly odsouzeny, byly vysoce ctěny, pokud jejich činy přispěly k vyššímu dobru zejména pro židovský lid. Kvalita žen a lidí obecně se tedy odvozovala od toho, jak moc pomohli v rozkvětu židovské víry a kultury, nikoliv od jejich pohlaví.

V další kapitole popisují rozdělení genderových rolí v tradiční rodině a jak se toto dělení vyvinulo do moderní doby. Ze zjištěných informací vyplývá, že v tradiční rodině byla žena zpravidla upoutána k rodinnému krbu a neměla prostor k tomu se projevit v jiných aspektech života kromě domácnosti. Tato skutečnost podle mě není nutně negativní. Být ženou znamenalo postarat se o děti, o manžela i o komunitu, a to se nedá považovat za zanedbatelnou práci. Mimo to také manželky přispívaly do rodinného rozpočtu prodejem výrobků. Tvrdá práce ženy se rovná tvrdé práci muže, není a ani nebyla znevažována jenom kvůli povaze vykonané dčiny. Pokud byla žena pilná, dostalo se jí stejně velkého uznání jako pracovitému muži. Tradiční židovská společnost si dobře uvědomovala, že bez ženské role by nebyl celek dokonalý a dostatečně si jí proto vážila. Základem rodiny je zdravé manželství. Ve vztazích dříve i dnes musí být rovnováha a partneři by si měli vzájemně předávat své hodnoty. Tak tomu je dodnes i v manželských svazcích v židovských komunitách. I když v moderní době některým párům více vyhovuje střídání nebo výměna stereotypních genderových rolí, základem by měl být už od starověku oboustranně výhodný svazek. Největší problém nastává v otázce rozvodu, ten byl trnem v oku již prvním feministkám. Jak v dané kapitole popisují, potřeby žen jsou v tomto tématu značně potlačovány. Zde jde stranou veškerá nestrannost a osobně se jednoznačně přikláním na stranu feministek, které tvrdí, že z nevyhovujícího vztahu by měly mít ženy stejně snadné východisko jako muži. Z psychologického hlediska musí mít omezení rozvodu ze strany žen na jejich mysl velmi negativní dopady.

Není to tak dávno co se nerovnost týkala i náboženských aktivit. V následující kapitole jsem procházela, jak byly v průběhu časů ženy vyčleněné ze studia Tóry a náboženských aktivit jako například rabínství. Některé důvody byly značně misogynní, například ty, co se týkaly omezené inteligence žen a

strachu z jejich podněcování k hříchu při jejich vzdělávání v Tóře. Jiné důvody by se daly shrnout jako přirozený následek nastavení dané společnosti. Například není překvapivé, že ženy nebudou vázané dodržováním časově podmíněných příkázání, když jsou omezené neustálou starostí o rodinu, včetně péče o malé děti.

Poslední kapitolou uzavírám svou práci a dostávám se k jádru celé věci. Feministická hnutí měla v 18. století nesnadný úkol, poprvé o sobě dát znát. Zpočátku ne moc úspěšné snahy, když už nic jiného, alespoň podnítily v ženách myšlenky na emancipaci. Díky významným feministkám a organizacím, které zakládaly, dnes ženy mohou studovat Tóru a veřejně z ní předčítat, mohou se stát rabínkami a kantorkami a mohou se plnohodnotně účastnit bohoslužeb. Naopak omezení týkající se rozvodu a svědectví u soudu stále na změnu čekají.

Co se týče otázek, které jsem si položila v úvodu práce jako stěžejní, nyní je prostor pro jejich zodpovězení. Je judaismus ryze patriarchálním náboženstvím? Je i není. Tato otázka je nejvíce zapeklitá. Navenek si myslím, že ano. Toto náboženství má určité prvky patriarchální společnosti, vyplývá to hlavně ze stáří tohoto náboženství. Většina starověkých společností byla patriarchálně založena, a to se podepsalo i na víře. Neodpovídá ale přesné definici patriarchální společnosti. Kdo pozná judaismus hlouběji, zjistí, že judaismus je náboženstvím nezaujatým vůči pohlaví člověka. Je v moderní době znatelný pokrok? Zde bude mou odpovědí jednoznačné ano. Každá společnost se vyvíjí, i ta nejprimitivnější. V dnešní době, kdy se i v muslimském světě řetězy víry uvolňují by bylo nemožné, aby některá společnost zůstala v původním stavu. Pokrok, kterým prošla židovská víra od 18. století, je značný. Podle některých se na změny čekalo moc dlouho. Podle mě je důležité, aby tento progres neubral judaismu jeho jedinečnou povahu, která židovský lid odlišuje od zbytku světa. Co feministkám nejvíce vadí? Cíle feministických hnutí závisí na době, ve které se nacházejí. Jiné věci jistě vadily feministkám v první vlně feministických hnutí, tenkrát se mohlo jednat hlavně o nespokojenost s náboženskými omezeními. Jiné problémy řeší feministky dnes, kdy je doba ovlivněna západními vlivy. Příkladem je hnutí *#metoo*. Mají feministická hnutí v

judaismu své místo a nejsou pouze trendem moderní doby? Feministická hnutí dokázala změny hlavně v náboženských otázkách, světské problémy, které ženy řeší, jsou zatím stále bez náprav. Proto si myslím, že feministická hnutí v judaismu své místo stále mají. Omezení a zákazy tížily ženské pohlaví po staletí a bylo jen otázkou času, kdy vypukne boj o jejich odstranění. Zda se jedná pouze o trend, který jednou odezní nebo budou mít feministická hnutí v judaismu místo i za sto let, je otázka času. Nebojím se, že by smysl pro mír a spravedlnost jednou zmizel. Dokud se najde alespoň jedna osoba, která bude bojovat za tyto hodnoty v judaismu, nezmizí ani naděje nejen žen, ale i lidí obecně na lepší zítřky. V náboženství, které prošlo nelehkou minulostí, jako právě židovství, je vize lepšího zítřka komponentem, ve kterém tkví síla této víry.

8. Seznam zdrojů

Knihy:

GREENBERG, Blu. *On Women and Judaism: A View from Tradition*. Jewish Publication Society, 1994. ISBN 978-0827602267.

JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Leda, 2021. ISBN 9788073357634.

SASSOON, Isaac. *The Status of Women in Jewish Tradition*. Cambridge University Press, 2011. ISBN 9781107001749

SCHEINDLIN, Rabbi Neil. *Jewish Family Ethics Textbook*. Jewish Publication Society, 2021. ISBN 0827613237.

TYDLITÁTOVÁ, Věra. Judaismus. In: KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Paseka, 2008. ISBN 9788071858904

ZOUFALÁ, Marcela. *Judaismus a ženy v Izraeli*. Karolinum, 2012. ISBN 9788024620398

Články:

HYMAN, Paula E. Ezrat Nashim and the Emergence of a New Jewish Feminism. In: *The Americanization of the Jews* [online]. NYU Press, 1995, s. 284-295 [cit. 2024-04-22]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt9qfzxx.20>

UNTERMAN, Yael. Nehama Leibowitz, Teacher and Bible Scholar, Reviewed by Marla L. Frankel. *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender*

Issues [online]. 2009, (18), 243-248 [cit. 2024-04-22]. Dostupné z:

<https://www.jstor.org/stable/10.2979/nas.2009.-.18.243>

UMANSKY, Ellen M. Feminism and American Reform Judaism. In: *The Americanization of the Jews* [online]. NYU Press, 1995, s. 267-284 [cit.

2024-04-22]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt9qfzxx.20>

Internet:

ADELMAN, Rachel. *The scholar who happened to be female* [online]. THE JERUSALEM POST [cit. 2024-04-22]. Dostupné z:

<http://www.yaelunterman.com/reviews-of-nehama-leibowitz/>

EZRAT NASHIM. Jewish Women Call for Change. In: Jewish Women's Archive [online]. [cit. 2024-04-22]. Dostupné z:

<https://jwa.org/media/jewish-women-call-for-change>

HARRIS, Juddan S. *Studying Nechama Leibowitz* [online]. [cit. 2024-04-22].

Dostupné z:

https://www.judahsharris.com/writings/nechama-leibowitz/index_3.htm

HYMAN, Paula E. Jewish feminism in United States. *Jewish Women's Archive* [online]. [cit. 2024-04-18]. Dostupné z:

<https://jwa.org/encyclopedia/article/jewish-feminism-in-united-states#pid-17964>

KADLECOVÁ, Markéta. *Feminismus* [online]. 1 [cit. 2024-04-10]. Dostupné z:

<https://padesatprocent.cz/cz/marketa-kadlecova-feminismus>

KEREN, Rachel. Torah study. *Shalvi/Hyman Encyclopedia of Jewish Women* [online]. 2009, 20. 3. 2009 [cit. 2024-04-11]. Dostupné z:

<https://jwa.org/encyclopedia/article/torah-study>

KUTKOVÁ, Martina. *Feminismus v judaismu* [online]. [cit. 2024-04-18].
Dostupné z: <https://www.encyclopediaofmigration.org/feminismus-v-judaismu/>

LICHTER, Eyal. *Share of people in labor force in Israel in 2021, by gender* [online]. [cit. 2024-04-17]. Dostupné z:
<https://www.statista.com/statistics/1342088/labor-force-in-israel-by-gender/>

SHALVI, Alice, Shulamit PECK a Sara HURWITZ. Blu Greenberg. *The Shalvi/Hyman Encyclopedia of Jewish Women* [online]. [cit. 2024-04-19].
Dostupné z: <https://jwa.org/encyclopedia/article/greenberg-blu>

SOKAČOVÁ, Linda. *Stručná historie feminizmu* [online]. 1 [cit. 2024-04-09].
Dostupné z: <https://web.feminismus.cz/historie.shtml>

TYDLITÁTOVÁ, Věra. Příběh o čisté duši: První rabínka Regina Jonasová a její práce v temnotě světa. *Forum24* [online]. [cit. 2024-04-18]. Dostupné z:
<https://www.forum24.cz/pribeh-o-ciste-dusi-prvni-rabinka-regina-jonasova-a-jeji-prace-v-temnote-sveta>

UNTERMAN, Yael. Nehama Leibowitz. *Jewish Women's Archive* [online]. [cit. 2024-04-22]. Dostupné z: <https://jwa.org/encyclopedia/article/leibowitz-nehama>

UNTERMAN, Yael. *Nehama Leibowitz: Teacher* [online]. [cit. 2024-04-22].
Dostupné z:
<https://www.myjewishlearning.com/article/nehama-leibowitz-teacher/>

9. Resumé

In my work I focus on the feminist movement in modern Judaism. Judaism, or the Jewish faith, is one of the oldest religions. There are many types of Judaism, and each has a different approach to gender issues. Feminism has also evolved and has several varieties. Feminism in general is a movement for equal rights between the genders, especially the fight for women's rights. I begin this extensive topic with a look at the history of this issue. I focus on strong female figures in Judaism and their influence on modern Jewish society. I look for inequalities in opportunities for men and women. I conclude my work with a summary of the most important feminists and organizations that have contributed to changing gender stereotypes, roles, sexism and misogyny. Although Judaism is considered by many to be a patriarchal religion, I refute this assumption many times in my work. It is difficult to judge this religious society. Although it bears certain patriarchal features, it does not correspond to the typical characteristics of patriarchal societies.